

BEHEER EN ONDERHOUD VAN MONUMENTALE BEGRAAFPLAATSEN

Deze brochure gaat over de praktische aspecten van het dagelijks beheer en onderhoud van begraafplaatsen die het Rijk heeft beschermd. Zo worden enkele van de meest gestelde vragen beantwoord. De brochure is bedoeld voor beheerders en eigenaren van (rijksbeschermd) begraafplaatsen, of onderdelen daarvan, maar geeft ook nabestaanden, vrijwilligers en andere betrokkenen een beeld van de complexe problematiek van bescherming en instandhouding van funerair erfgoed.

INLEIDING

Er zijn zo'n 1300 beschermde monumenten op ongeveer 550 begraafplaatsen of kerkhoven. Daarbij is funerair erfgoed in kerken niet in begrepen. De omvang van de bescherming kan van geval tot geval verschillen: van één of meer grafmonumenten tot een complete begraafplaats, inclusief aanleg. De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) houdt hiervan een register bij, gebaseerd op de Erfgoedwet. Van elk monument is een aantal registergegevens vastgelegd en vaak staat in een lopende tekst, de zogenaamde registeromschrijving, waar de bescherming zich op richt. Sommige begraafplaatsen zijn eenvoudigweg beschreven als 'kerkhof bij kerk', maar er zijn ook begraafplaatsen, of onderdelen daarvan, met een zeer uitgebreide beschrijving.

Vragen over beschermde status

Voor beheerders en eigenaren van beschermde begraafplaatsen is vaak onvoldoende duidelijk wat de beschermde status inhoudt en waar die zich op richt. Zo ontstaan er allerlei vragen. Bijvoorbeeld: 'Als de aanleg is beschermd, vallen daar dan ook de paden, de beukenlaan en de monumentale vrijstaande bomen onder?', 'Wat is de status van de grafmonumenten die samen het beeld zo sterk bepalen?', of 'Kan er, als al deze onderdelen zijn beschermd, nog wel worden begraven of mogen er urnen worden bijgeplaatst?'. Maar er zijn ook vragen van andere aard, zoals over het in hergebruik nemen van een oud graf, of wat een beheerder kan doen als een beschermde bomenlaan gebreken gaat vertonen of bepaalde grafmonumenten gevaarlijke tekenen van verval laten zien.

Door onbekendheid met het onderwerp en omdat een antwoord op deze vragen ontbrak, zijn in het verleden begraafplaatsen gesloten. Daarbij speelde vaak ook de gedachte dat sluiting de instandhouding en bescherming van de begraafplaats ten goede zou komen. Het tegendeel blijkt echter waar. Bij een begraafplaats die geen praktisch funeraire functie meer heeft, nemen beheer en onderhoud vaak deels of helemaal af, wordt de administratie verwaarloosd en raakt de begraafplaats in verval. Gelukkig wordt in veel gevallen het tij gekeerd door mensen die zich specifiek voor een begraafplaats gaan inzetten. Meestal gaat dat uit van particulier initiatief op vrijwillige basis.

Tijdsbeeld

Inmiddels is gebleken dat begraafplaatsen met achterstallig onderhoud minder bezoekers krijgen en dat nabestaanden zo'n plek niet graag meer bezoeken. Zij kunnen dan het graf van hun geliefden bijvoorbeeld niet meer terugvinden en er is niemand die hen kan helpen. Gelukkig is in de laatste decennia de aandacht voor monumentale begraafplaatsen gegroeid en is waardering ontstaan voor de plek en het typische karakter ervan. Zozeer zelfs dat nogal wat begraafplaatsen of onderdelen daarvan als rijksmonument zijn beschermd. Die bescherming heeft tot doel om het tijdsbeeld zo goed mogelijk in stand te houden en aan huidige en toekomstige generaties te laten zien hoe ooit werd omgegaan met de dood en hoe men daar vorm aan gaf.

Om een rijksbeschermd begraafplaats goed te beheren is het nodig om de geschiedenis en de cultuurhistorische waarden van de begraafplaats te kennen. De cultuurhistorie is een goede basis voor het ontwikkelen van een toekomstvisie. Allerlei beslissingen die voor korte en langere termijn genomen moeten worden, kunnen dan worden getoetst aan deze toekomstvisie.

VIER COMPONENTEN

In het algemeen hebben we op begraafplaatsen te maken met vier componenten, vaak in verschillende combinaties. Dit zijn: *rood* (bouwwerken), *groen* (aanleg, beplanting, inrichting), *blauw* (waterpartijen) en *grijs* (grafmonumenten). Aan de hand van deze vier componenten belichten we hieronder een aantal vragen en problemen die we in de dagelijkse beheer- en onderhoudspraktijk van funeraire monumenten tegenkomen. De organisatorische, juridische en financiële problematiek komt apart aan bod.

Rood (bouwwerken)

Onder bouwwerken op begraafplaatsen verstaan we alle gebouwde constructies en accommodaties, behalve grafmonumenten. Het gaat bijvoorbeeld om poortgebouwen, aula's, kapellen, dienstgebouwen en –woningen, wacht- en schuilhuisjes, meubilair, baar- en lijkenhuisjes, muren en toegangspoorten, bruggen en columbaria, of wel bovengrondse urnenbewaarplaatsen of grafnissen.

Veel bouwwerken zijn specifiek voor hun functie ontworpen en weerspiegelen de tijdens de bouw heersende stromingen in de architectuur. Soms levert dat zware, sombere gebouwen op die het rouwproces benadrukken, soms lichte, frivolere constructies die verwijzen naar een nieuw begin.

Bestaande bouwwerken

Nogal wat bestaande gebouwen op begraafplaatsen staan onder druk omdat de eisen voor gebruik veranderd zijn. Aula's zijn bijvoorbeeld vaak te klein en inefficiënt of de nodige faciliteiten ontbreken. De gemakkelijkste oplossing is dan om nieuwbouw te plegen die voldoet aan de eisen van vandaag de dag.

Als het bestaande gebouw echter een visueel belangrijk element op de begraafplaats vormt en bovendien een rijksmonument is, moet een andere oplossing worden gezocht.

Doel van de aanwijzing tot rijksmonument is de instandhouding van het gebouw. Als het nodig is mogen daar wel aanpassingen of wijzigingen aan gedaan worden. In een vergunningsprocedure, waarbij de gemeente het eerste aanspreekpunt is, wordt besproken en vastgesteld in hoeverre de aanpassing of wijziging acceptabel is. Belangrijk is dat de monumentale waarden van het gebouw voldoende worden gerespecteerd. Hoe unieker het gebouw, het gebruikte materiaal of de toepassing daarvan, hoe meer gestreefd zal worden naar een goede restauratie of gelijkwaardige vervanging. Het kan niet zo zijn dat stalen kozijnen zonder meer worden vervangen door exemplaren van kunststof. Zo wordt er ook in het geval van uitbreiding uiteraard bekeken in hoeverre het bestaande gebouw in zijn waarde gelaten wordt. De bedrijfsvoering, energiehuishouding en duurzaamheid spelen daarbij een rol. Het heeft immers geen zin gebouwen aan te passen of te restaureren die vervolgens onbruikbaar blijken en leeg komen te staan, om zo alsnog ten prooi te vallen aan verval. Veel vragen worden gesteld over hergebruik van beschermde lijkenhuisjes, aula's en kapellen. Juist deze kleine gebouwen kunnen uitstekend dienen als urnenbewaarplaats. Daarvan zijn her en der in ons land al voorbeelden te vinden. Ook muren van gebouwen kunnen gebruikt worden voor urnennissen. Afhankelijk van materiaal en vormgeving kan een dergelijke nieuwe vorm een waardevolle toevoeging vormen, zeker als de ingreep omkeerbaar (reversibel) is. Maar ook hiervoor zal in de meeste gevallen een vergunning nodig zijn.

Nieuwe bouwwerken

Op veel oude begraafplaatsen worden ook nieuwe bouwwerken geplaatst. Behalve dienstgebouwen zijn dat vooral columbaria of urnenmuren en soms crematoria. Wanneer de aanleg van een begraafplaats beschermd is, dan is voor een dergelijke voorziening niet alleen een bouwvergunning nodig maar ook een vergunning conform de Omgevingswet. Voor wijzigingen aan beschermde begraafplaatsen is de gemeente het aanspreekpunt. Bij het afgeven van die vergunning wordt beoordeeld in hoeverre nieuwe bouwwerken of aanpassingen een aanwinst vormen, dan wel de historische aanleg of het beeld verstoren .

Groen (aanleg, beplanting, inrichting)

Begraafplaatsen worden onder meer vanwege hun gaafheid in relatie tot de (tuin)architectonische, biografische en/of funerair-historische waarden aangewezen als rijksmonument. Soms gaat het om een eenvoudige aanleg: bijvoorbeeld een door een gracht en windsingel omgeven kerkhof met een eenvoudig pad rondom. Soms om een begraafplaats in landschapsstijl, met slingerpaden, bollende grafvelden, bloeiende heesters en monumentaal geboomte.

Door ouderdom en jarenlang gebruik zijn in veel gevallen – ook bij beschermde begraafplaatsen – bepaalde karakteristieken vervaagd of zelfs verloren gegaan. Zo kan het padenbeloop zijn gewijzigd, kunnen grafvelden zijn uitgebreid en bomen vervangen door een andere soort of op een andere plek zijn herplant. Bloeiende heesters hebben een beperkte levensduur en moeten daarom met enige regelmaat vervangen worden. Veranderingen kunnen ook komen doordat uit veel registeromschrijvingen onvoldoende valt op te maken wat er nu precies onder het monument wordt verstaan. Ook kan het zijn dat de beheerder onbekend is met het oorspronkelijke ontwerp en de bedoeling ervan.

Naast veel middeleeuwse kerkhoven is ook een groot aantal begraafplaatsen uit de 19e eeuw beschermd. Juist omdat toen veel begraafplaatsen volgens plan en naar een heersende opvatting werden aangelegd. Vaak zijn die in een landschappelijke stijl aangelegd, onder meer door bekende tuinarchitecten als J.D. Zocher en diens zoon L.P. Zocher, L.A. Springer, H. Copijn en diens zoon L.W. Copijn en L.P. Roodbaard. Maar ook minder bekende tuinarchitecten, tuinbazen of groenopzichters in gemeentedienst legden begraafplaatsen aan. Wat al deze ontwerpers bindt is dat zij ‘voor de lange termijn’ ontwierpen. Zij hielden bij hun ontwerp dus rekening met een situatie waarin bomen en (bepaalde) struiken volgroeid zouden zijn: zo’n vijftig tot honderd jaar na de voltooiing van de aanleg.

Groenbeheer

Als we ervan uitgaan dat ontwerpers rekening hielden met een termijn van vijftig tot honderd jaar voor een volgroeid bomenbestand, dan is het groen op 19e- en vroeg 20ste-eeuwse begraafplaatsen op hun hoogtepunt, of daar al overheen. Met alle gevolgen van dien. De kwaliteit van de bomen of struiken kan door ouderdom of door verminderde (bodem-) omstandigheden zodanig zijn achteruitgegaan, dat ingrijpen noodzakelijk is. Soms kan een technicus een monumentale boom nog voor enige tijd behouden. Vaak ook zal het gaan om nieuwe aanplant na kap van oude bomen.

Om goede beslissingen in het groenbeheer te kunnen nemen is in veel gevallen eerst een cultuurhistorische analyse of tuinhistorisch onderzoek nodig. De gegevens uit zo’n

onderzoek zijn de basis voor een beheervisie met streefbeelden. In de beheervisie wordt beschreven welke prioriteiten er zijn in de komende 8 tot 10 jaar. Door verder vooruit te kijken is het mogelijk om zowel het boombeheer als ander groot onderhoud te overzien, te prioriteren en te plannen. Op die manier kan het budget optimaal ingezet worden. Bovendien is duidelijker hoe te handelen bij calamiteiten zoals stormschade.

Bij het uitbesteden van het groenonderhoud aan een bedrijf of aan vrijwilligers is het verstandig om de maatregelen verder uit te werken, bijvoorbeeld in een beheerplan. Op die manier is het mogelijk om grip te houden op de werkzaamheden. Het is aan te bevelen om een deskundige tuin- of landschapsarchitect te betrekken bij het voorbereiden van een beheervisie. De uitvoeringsrichtlijn voor hovenierswerk biedt allerlei informatie en tips voor het lopend groenonderhoud. Als gebruik wordt gemaakt van de 'Subsidieregeling instandhouding monumenten' (Sim) is het werken volgens deze richtlijn zelfs verplicht. Behalve een kapvergunning is voor ingrepen in de beschermde aanleg vaak ook een omgevingsvergunning vereist voor de wijziging van het monument.

Paden en grafvelden

Andere belangrijke ingrediënten van een aanleg zijn de slingerpaden of, bij jongere ontwerpen, een meer symmetrisch padenstelsel. De paden zijn van oorsprong vaak onverhard en zonder kantopsluiting. Om gebruiksredenen en efficiënter beheer zijn veel paden in de loop der tijd verhard. Dit mag begraafplaatsen dan wel toegankelijker maken, het doet tegelijkertijd afbreuk aan het ontwerp en de beleving ervan. Vaak zijn er andere oplossingen mogelijk die zich meer voegen naar het ontwerp, zoals halfverhardingen of verhardingen met een gekleurde afwerk- of slijtlaag. Vormgeving en materiaalkeuze zijn van groot belang bij de waardering van dit soort wijzigingen.

De grafvelden binnen een 19e-eeuws ontwerp zijn doorgaans ruim van opzet, enigszins bollend en gelegen in een natuurlijk ogende groenstructuur. Een combinatie met hagen is mogelijk, maar vaak zijn deze een toevoeging uit later tijd. Op veel 19e-eeuwse begraafplaatsen zijn delen van de groenstructuur opgeofferd aan grafruimte. Hierdoor is het oorspronkelijk ontwerp geweld aangedaan of zelfs geheel verloren gegaan. Herstel is noodzakelijk om de nog aanwezige tuinhistorische waarden weer terug te brengen. Daarmee komen ook eventuele eigentijdse grafmonumenten beter tot hun recht en blijven de funerair-historische waarden in hun context behouden. Het is het samenspel van gebouwen, grafmonumenten, groen en water dat een begraafplaats bijzonder maakt.

Begraafplaatsen met een bijzondere aanleg hebben vaak ook een functie in de ecologische structuur van de omgeving. Omdat begraafplaatsen 's nachts donker en stil zijn en omdat de opgebrachte grondsoort vaak van die in de omgeving verschilt, vormen zij een goede

voedingsbodem voor bijzondere flora en fauna. Dit geldt ook voor het steenslag of grind op de graven en de diverse steensoorten van de grafmonumenten. Deze kunnen een bijzondere biotoop vormen voor zeldzame planten, mossen of korstmossen. Plaatselijke natuurverenigingen hebben dat al ontdekt en geven vaak het belang aan van een plek voor een beschermde planten- of diersoort, zoals vleermuizen. Bij het maken van plannen voor de begraafplaats is het goed hier rekening mee te houden.

Blauw (waterpartijen)

Water speelt in Nederland een grote rol, ook bij begraafplaatsen. Het is vooral de functionele kant van het water, als afscheiding of als afvoermogelijkheid voor drainagewater, die van belang is. Als specifiek ontwerpelement komt water minder vaak voor. Vooral in de laaggelegen gebieden van Nederland vinden we verhoogde begraafplaatsen en kerkhoven die worden omringd door een sloot of een gracht. In een enkel geval werden deze ook gebruikt voor de aanvoer van lijken per boot, zoals bij de joodse begraafplaatsen in Muiden of Ouderkerk aan de Amstel of bij de algemene begraafplaats aan de Spanjaardslaan in Leeuwarden. Die functie is verdwenen, maar als herinnering daaraan kan zo'n waterloop een belangrijk onderdeel vormen van de bescherming. Maatwerk en persoonlijke uitvaarten zijn in en daarbij is zelfs deze manier van vervoer over water weer geïntroduceerd, zoals bij Zorgvlied in Amsterdam. Daarnaast kan juist de in- of aanpassing van een vijver bij een begraafplaats een belangrijke rol spelen in de klimaatadaptie.

Een punt van aandacht daarbij is vaak wel de beschoeiing van de walkant. Een goede beschoeiing beschermt de walkant tegen schade door bijvoorbeeld afkalving. Wanneer deze echter te hoog worden opgetrokken vormen ze een ongewenste barrière voor dieren. Een natuurvriendelijke beschoeiing oogt vaak niet alleen mooier maar is ook beter voor de waterkwaliteit.

Grijs (grafmonumenten)

Grafmonumenten vormen een belangrijk onderdeel van begraafplaatsen. Ze bepalen door hun vormgeving en materiaaltoepassing in hoge mate het beeld. Vaak wordt aan grafmonumenten en grafvelden een ensemblewaarde toegekend. Dat wil eigenlijk zeggen dat de verschillende onderdelen elkaar versterken en beeldondersteunend werken. Zo kan een groep grafmonumenten ensemblewaarde hebben: samen vormen ze een waardevol of karakteristiek beeld, terwijl de individuele grafmonumenten van ondergeschikt belang zijn. Het kan zijn dat grafmonumenten – terecht of onterecht - geen onderdeel uitmaken van de beschermde status van een begraafplaats. Dat wil dan niet zeggen dat zij geen waarde vertegenwoordigen. Op lokaal of regionaal niveau kunnen zij zeer waardevol zijn en wat

betreft de toegepaste symboliek en vormgeving iets zeggen over de geschiedenis van de gemeenschap.

Grafmonumenten bij een kerk vertegenwoordigen, samen met bijvoorbeeld een verhoogde ligging van het kerkhof, gracht, windsingel en het toegangshek, vaak een hoge ensemble- of beeldwaarde. Ook hier gaat het meestal niet om het individuele onderdeel of grafmonument, maar juist om het samenspel tussen de verschillende componenten en het beeld dat zij oproepen.

Uiteraard is voor de dagelijkse praktijk van het begraven en plaatsen van grafmonumenten geen vergunning nodig. Aanvullende regels voor het plaatsen van nieuwe grafmonumenten op historische begraafplaatsen kunnen eventueel opgenomen worden in verordening of reglement van de begraafplaats zelf.

Vrijheid versus regels

De eigenaar van een begraafplaats kan het beeld van de grafvelden in hoge mate bepalen door het stellen van regels over het gebruik van materialen en de maatvoering van grafmonumenten. De aanwezigheid van bijzondere grafmonumenten zegt iets over de vrijheid of juist de regels die in het verleden bestonden. Net als tegenwoordig kenden sommige families ook vroeger de drang zich te onderscheiden. Daartoe paste men nieuwe materialen toe en volgde men de laatste mode in vormgeving. Andere opvattingen hebben juist tot gelijkvormigheid geleid, waardoor sommige begraafplaatsen een uniek karakter hebben gekregen.

In de regelgeving en de toepassing daarvan zou daar beter op gelet moeten worden, zeker in geval van beschermde begraafplaatsen. Als die gelijkvormigheid bijvoorbeeld de karakteristiek van de begraafplaats vormt, dan kan daar op doorgegaan worden om het beeld in stand te houden. Een zekere vrijheid bij het plaatsen van nieuwe monumenten biedt weliswaar gelegenheid aan nieuwe verschijningsvormen en materiaaltoepassingen, maar kan in geval van beschermde grafvelden het specifieke karakter aantasten. Hoe vaak zijn in de loop der tijd verticale, natuurstenen grafmonumenten met kruis niet vervangen door lage brede golfkoppen van gekleurd, hoog gepolijst graniet? Het tegenovergestelde – het plaatsen van zogenaamd oude grafmonumenten – is ook niet wenselijk. Dat is in zekere zin geschiedvervalsing. Het is de kunst om, met behulp van goede regels, grafvelden die enkele eeuwen grafcultuur laten zien in stand te houden. Dat daar ook passende moderne grafmonumenten tussen staan, maakt het beeld alleen maar completer.

Organisatie

Veel beslissingen over hoe om te gaan met een beschermde begraafplaats worden op beleids- en beheersniveau genomen. Dat is goed, maar biedt in principe te weinig houvast

als er problemen ontstaan. Er zijn gevallen bekend waarbij op beheerniveau werd afgesproken dat op de begraafplaats alleen nog grafzerken geplaatst mochten worden van een goede kwaliteit en gezoet, niet gepolijst. Echter, in de gemeentelijke verordening op de begraafplaatsen was hierover niets geregeld, waardoor nabestaanden in het gelijk werden gesteld toen ze een gepolijste steen wilden plaatsen. Het is daarom zaak om beleidsvoornemens die bescherming of instandhouding beogen, ook vast te leggen in de verordeningen of reglementen en hierover te communiceren in brochures, op websites en via andere uitingen.

Vrijwilligers

Voor veel begraafplaatsen zijn vrijwilligers van groot belang. Meestal zetten vrijwilligers zich in voor het 'onderhoud'. Veel bijzondere begraafplaatsen draaien zelfs helemaal op vrijwilligers, van bestuur tot en met het begraven. Toch is het de laatste jaren niet altijd gemakkelijk om voldoende vrijwilligers hiervoor te vinden. De verhoging van de pensioenleeftijd is daar debet aan, maar ook de eisen die worden gesteld aan de uitvoering van sommige werkzaamheden. Zo is onkruidbestrijding met chemicaliën niet meer toegestaan, terwijl een alternatief niet meteen voorhanden lijkt. Terwijl schoffelen ook prima kan. Soms is men ook inventief met stomen of branden. Er zijn voor vrijwilligers natuurlijk ook veel andere dingen te doen, want naast onderhoud kunnen ze ook betrokken worden bij de informatievoorziening, evenementvoorbereiding en –begeleiding of inventarisaties. Het inzetten van (oud-)personeel dat gepensioneerd raakt kan bijdragen aan een goede kennisoverdracht. Met grotere hoeveelheden vrijwilligers kunnen bijvoorbeeld vrijwilligers een stukje van de begraafplaats toebedeeld krijgen waar zij verantwoordelijk zijn voor het onderhoud. Ook kun je vrijwilligers laten intekenen op activiteiten: niet iedereen wil hetzelfde of heeft evenveel tijd. Probeer gebruik te maken van de competenties van de vrijwilligers. Belangrijk is dat waar gewerkt wordt met vrijwilligers, er bovendien een coördinator aangewezen wordt. Iemand met kennis van zaken, maar zeker ook iemand die mensen kan enthousiasmeren.

Bij de vraag hoe men nieuwe vrijwilligers bereikt, speelt vooral het eigen netwerk een grote rol. Door veel activiteiten te organiseren blijft er continu een toeloop van potentiële vrijwilligers, maar dat kan natuurlijk ook door bijvoorbeeld een specifieke vrijwilligersmarkt te organiseren.

In sommige gevallen kunnen vrijwilligers beloond worden voor hun inzet. De overheid heeft voor 2019 en 2020 een belastingvrijstelling van 1.700 euro per jaar voor vrijwilligers vastgesteld. Maar uiteraard is het niet de bedoeling dat met de inzet van vrijwilligers de inzet en expertise van professionals vermeden wordt. Dat zou het behoud van funerair erfgoed ten goede komen.

Gesloten begraafplaatsen: heropenen

In het verleden zijn begraafplaatsen gesloten omdat gedacht werd dat daarmee de bescherming en instandhouding beter gewaarborgd zou blijven. Op een enkele uitzondering na blijkt dat idee niet te werken. De begraafplaats vervalt of het onderhoud wordt zodanig dat funeraire waarden verloren gaan. Een goed voorbeeld daarvan is de enorme kaalslag op begraafplaatsen nadat in het laatste kwart van de 20ste eeuw mechanisch maaien werd ingevoerd. Alles wat los zat of in de weg stond, is toen opgeruimd: graftrommels, vazen, grafgriffen, hekwerken en dergelijke. Daarmee is een grote rijkdom aan losse funeraire objecten verloren gegaan. Door de begraafplaats open te houden is deze door blijvend gebruik aan verandering onderhevig, maar de funeraire waarden zullen over het algemeen beter behouden blijven. Het heropenen van een begraafplaats om deze opnieuw in gebruik te nemen is dan ook vaak het overwegen waard, ook al is het als (gedenk)park.

Overigens is bijvoorbeeld voor het plaatsen van een columbarium of het bijzetten van urnen een heropening niet nodig. De Wet op de lijkbezorging heeft het bij sluiting alleen over begraven, asbijzettingen vallen daar niet onder. Wanneer men wel weer wil gaan begraven, dient vooraf goed te worden onderzocht of dat technisch mogelijk is (afstand tot bebouwing, grondwater en dergelijke) en op welke wijze de historische waarden mee ontwikkeld kunnen worden. Er moet dus een goede analyse gemaakt worden van de aanwezige historische elementen en de kwaliteit ervan. Vervolgens kan bekeken worden hoe het nieuwe begraven binnen de historisch waardevolle context kan worden ingepast. Bijvoorbeeld door hergebruik van oude grafmonumenten of door alleen bepaalde delen van de begraafplaats voor nieuwe begravingen te bestemmen. Dit maakt onderdeel uit van de toekomstvisie.

Vergunning

Wetgeving rondom de omgang met monumenten is tegenwoordig opgenomen in de Omgevingswet. Daar staat in dat het verboden is zonder omgevingsvergunning een activiteit uit te voeren die neerkomt op het slopen, verstoren, verplaatsen of wijzigen van een rijksmonument of een voorbeschermd rijksmonument. In dat laatste geval is het monument nog niet officieel aangewezen maar dan geldt de bescherming al wel. Ook het herstellen of gebruiken van op een manier waarop het wordt ontsierd of in gevaar gebracht is volgens de wet verboden.

Dit betekent dat voor alle hierboven beschreven ingrepen een vergunning moet worden aangevraagd via het omgevingsloket van de gemeente waarin het monument is gelegen. Aan de aanvraag zijn termijnen verbonden waarover op de website van de RCE meer te lezen is.

Dat betekent niet dat voor een begrafenis of plaatsing van een grafmonument op een beschermde begraafplaats al een vergunning aangevraagd moet worden. In de wet is namelijk een artikel opgenomen waarin staat dat bij toepassing van de wet rekening wordt gehouden met het gebruik van het monument. Dat mag dus door de aanwijzing tot rijksmonument niet belemmerd worden. Dit neemt niet weg dat een eigenaar van een beschermde begraafplaats zelf nadere eisen kan stellen aan het plaatsen van nieuwe grafmonumenten.

ENKELE VEEL GESTELDE VRAGEN

Verplaatsing

Kan een beschermd grafmonument waarvan de grafrechttermijn niet is verlengd, verplaatst worden om ruimte te creëren voor andere graven?

Voor zo'n wijziging is altijd een vergunning nodig. Bij de beoordeling wordt eerst gekeken wat de aard van de bescherming is. Wanneer die gericht is op het belang van de persoon die er begraven ligt, dan moet het grafmonument zoveel mogelijk in situ worden bewaard. In andere gevallen moeten er zwaarwegende belangen zijn om het grafmonument te verplaatsen. In sommige gevallen zal het graf zelf ook mee verplaatst moeten worden. Wanneer de grafmonumenten niet expliciet beschermd zijn dan is het mogelijk deze te verplaatsen, mits dit past in het karakter van de begraafplaats. Ook moet de rechthebbende, voor zover aanwezig, met de verplaatsing instemmen. Het is bijvoorbeeld niet de bedoeling de grafmonumenten elders te bewaren als ze daar niet tot hun recht komen.

Hergebruik

Kunnen grafmonumenten op een beschermde begraafplaats hergebruikt worden en moet daar een vergunning voor worden aangevraagd?

Hergebruik wordt aangemoedigd. Hiermee kan de karakteristiek van een begraafplaats intact worden gehouden, terwijl er toch gewoon begraven wordt. Dit is in overeenstemming met de aard van de begraafplaats. Wel moet dan duidelijk zijn dat het eigenaarschap voor de nieuwe uitgifte van het graf bij de houder van de begraafplaats ligt en er geen al te grote wijzigingen aan het grafmonument mogen plaatsvinden. Het gaat hier om hergebruik van een grafmonument, niet om bijzettingen in een bestaand graf. Daarbij blijft immers het grafmonument bij dezelfde familie en wordt er niets gewijzigd, behalve dat er een naam aan toegevoegd wordt. Gaat het om een expliciet beschermd grafmonument, dan is er wél een vergunning nodig.

Grafbeplanting

Mag verwaarloosde of doorgegroeide grafbeplanting zonder meer worden verwijderd?

Op veel begraafplaatsen is in het verleden nauwelijks opvolging gegeven aan bestaande regels in verordeningen of reglementen. Een van die regels is bijvoorbeeld de toegestane hoogte van grafbeplanting. Door niet tijdig te hoge beplanting te verwijderen of te snoeien zijn veel begraafplaatsen nu begroeid met metershoge coniferen, buxus, rozen of zelfs bomen. Dat heeft er soms toe geleid dat sobere, geometrisch aangelegde begraafplaatsen een romantische en minder sobere aanblik hebben gekregen. Wordt echter plotseling besloten om de regels met betrekking tot grafbeplanting toe te passen, dan kan dat leiden tot complete kaalslag en onbegrip bij nabestaanden en bezoekers. Het is beter om te kijken hoe de beheersverordening aangepast worden en hoe het probleem in de toekomst, door goed beleid en daarop aansluitend beheer, te voorkomen is.

Bescherming

Als de aanleg is beschermd, vallen daar dan ook de paden, de beukenlaan en de monumentale vrijstaande bomen onder?

Wat precies beschermd is, staat in de registeromschrijving genoemd. Een laan kan als zodanig genoemd zijn, evenals paden of de structuur daarvan. Of vrijstaande bomen daaronder vallen, hangt af van de rol die ze spelen in het ontwerp.

Subsidie

Een van de meest gestelde vragen van beheerders en eigenaren van begraafplaatsen gaat over subsidies. Voor onderhoud of restauratie is vaak veel geld nodig. De overheid heeft mogelijkheden geschapen om instandhouding financieel te ondersteunen, maar de vraag is meestal groter dan het aanbod.

Voor onderhoudswerkzaamheden aan beschermde begraafplaatsen kunnen beheerders subsidie aanvragen. De Sim is van toepassing op hovenierswerk als de groenaanleg beschermd is of onderdelen daadwerkelijk genoemd zijn in de aanwijzing. Hieronder valt bijvoorbeeld groot onderhoud aan hagen, beplanting, de padenstructuur, waterlopen en vijvers.

Gebouwde objecten binnen een groenaanleg, zoals bruggen, gedenkmonumenten, grafmonumenten en muren komen als zelfstandig onderdeel voor subsidie in aanmerking, mits duidelijk is dat ze expliciet beschermd.

Zie ook 'Subsidie instandhouding rijksmonumenten'

[<https://www.cultureelerfgoed.nl/domeinen/monumenten/subsidies>]

Voor een grafmonument dat onderhoud of restauratie behoeft, dient in principe de eigenaar of degene met een – al dan niet beperkt - zakelijk recht subsidie aan te vragen. Sinds 2010 is dat door een aanpassing in de Wet op de lijkbezorging in alle gevallen de rechthebbende. Van een graf zonder gebruiksrecht is dat de houder van de begraafplaats.

Nuttige websites:

- Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed:
<https://www.cultureelerfgoed.nl/onderwerpen/begraafplaatsen-en-grafmonumenten>
- <https://www.cultureelerfgoed.nl/onderwerpen/groen-erfgoed/documenten/publicaties/2012/01/01/een-toekomst-voor-groen>
- <https://www.cultureelerfgoed.nl/onderwerpen/groen-erfgoed>
- Terebinth, stichting voor funerair erfgoed, <http://www.terebinth.nl>
- Landelijke Organisatie van Begraafplaatsen, www.begraafplaats.nl.
- Stichting Dodenakkers.nl – Funerair Erfgoed: www.dodenakkers.nl

Informatie en advies:

- <https://www.groenerfgoedzorg.nl/>
- <https://www.groenerfgoedzorg.nl/regelgeving>
- https://www.stichtingerm.nl/doc/Tuinhistorisch%20onderzoek%20richtlijnen_kunsthgroen.pdf
- [https://www.stichtingerm.nl/doc/P013%20URL%206010%20versie%201.0%20def%20\(gebruik%20161230\).pdf](https://www.stichtingerm.nl/doc/P013%20URL%206010%20versie%201.0%20def%20(gebruik%20161230).pdf)

Wilt u meer weten of advies over dit onderwerp, neem dan contact op met de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed: InfoDesk, 033 – 421 7 456, info@cultureelerfgoed.nl.

Tekst: Leon Bok, Natascha Lensvelt e.a.

Redactie: **namen geven als nodig**

Aan deze uitgave kunnen geen rechten worden ontleend.

Februari 2020

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Smallepad 5, 3811 MG Amersfoort.

Met kennis en advies geeft de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed de toekomst een verleden.